

Erromintxel

Erromintxela (baita *errumanzel* eta *erremaitzela* ere[2]) ijito edo buhame euskaldunen eta haien hizkeraren izena da. Erromintxela ez da hizkuntza, ez eta dialektoa ere: pagadolektoa da, «hizkuntza apurtua», euskara eta erromaniera batzen dituena.[3][4] Erromaniera linguistikaren baitan *para-erromaniera* multzoan sailkatu ohi da, hiztegi arloan jatorrizko erromani hizkuntzaren lexikoa hein handiz gordetzen duelako, baina aldiz gramatikaren arloan erromanieraren ezaugarriak galdu eta beste hizkuntza batenak hartu dituelako, kasu honetan euskararenak.[5] Hortaz erromintxelak erromanieraren hiztegia eta euskararen gramatika uztartzen ditu.

Egaxu da ijitoak ez direnei deitzeko darabilten izena. Kalo kulturako ijitoei aldiz, *hankagorri* deitzeko ohitura dute. Hori erromintxelen talde-sentimenduaren froga izan daiteke.

XV. mendean Europako iparraldetik etorri eta egun Lapurdiko kostaldean, Zuberoako mendi inguruetan, Nafarroa Garaian, Gipuzkoan eta Bizkaian bizirik dirauen talde etniko baten mintzaira da erromintxela.[4]

Erromintxela

Erromintxela hitz egiten den eremua.

Datu orokorrak	
Lurralde eremua	Espainia eta Frantzia
Hiztunak	500-1000 inguru (1997an)[1]
Eskualdea	Euskal Herria
Araugilea	ez du
Hizkuntza familia	
hizkuntza nostratikoak Hizkuntza euroasiarrak Indoeuropar hizkuntzak Indo-irandar hizkuntzak Indoariar hizkuntzak Central Indo-Aryan languages (en) erromaniera	
Informazio filologikoa	
Hizkuntza-tipologia	hizkuntza azentuala eta hizkuntza fusionatzailea
Hizkuntza kodeak	
ISO 639-3	emx
Ethnologue	emx (http://www.ethnologue.com/language/emx)
Glottolog	erro1240 (https://glottolog.org/resource/languoid/id/erro1240)

Eduki-taula

Hizkuntza

Etimologia

Ikerketak

Hizkuntza-ezaugarriak

- Fonologia
- Morfologia
- Aditz sorrera
- Izenak
- Zenbakiak
- Adjektibo eta adberbioak
- Izenordainak
- Adibideak

Hizkuntzaren egoera

Historia

Erromintxela euskal literaturan

Ikus, gainera
Erreferentziak
Kanpo estekak
Kanpo estekak

Hizkuntza

Erromaniera eta euskara batzetik sortutako mintzoa da erromintxela, Euskal Herriko buhame edo ijito jendeek hitz egin izan dutena. Oso gutxi ikertu da: Resurreccion Maria Azkuek erromintxelezko hitz gutxi batzuk bere hiztegian jaso bazituen ere, azken urteotan Josune Muñoz filologoa izan da euskararen eta erromanieraren nahastura hori sakon ikertzen lehena, eta bostehun hitz inguru biltzea lortu du.

Erromaniera hizkuntzalariek diote erromintxela pagodolekto edo *broken spoke* bat dela, hau da, erromani hizkuntzaren dialekto baten eta bertako hizkuntzaren artean sortutako hizkera nahastua. Morfologia eta gramatika euskararenak ditu. Aditzak ere euskararenak dira, eta tokian tokiko euskalkien ezaugarriekin erabiltzen dituzte; bizkaitarrek bizkaierakoak, lapurtarrek lapurterakoak... Lexikoa, ordea, erabat da erromintxela, horregatik euskaldunei ulergaitza egiten zaigu hizkera hau. Gainera, oso bizkor hitz egiten da, izan ere, bere garaian horixe zen erromintxelaren helburua, *egaxu*ek, euskaldunek, ulertuko ez zuten hizkera izatea.[4]

Euskal Herrian barna 500 erromintxel inguru omen daude. Askok badakite kaloa, gaztelania edo euskara ere, eta hiruretan hitz egiteko gai denik ere bada. Etxeberria deitura oso ohikoa da haien artean.[4] Hegoaldean hiztun gehienak laurogei urtetik gorakoak dira, eta gazteagoek ulertu bai, baina ez dakite erromintxelez hitz egiten. Iparraldean, oraindik ere, hiru belaunalditan, erromintxela eguneroko hizkuntza da buhame familia batzuetan.

Erromintxelari gehienbat *erromintxela* esaten diote erdaretan ere. Badira bakanago erabiltzen diren beste sinonimo batzuk ere:

- Ingelesez: *Basque calo*[6] (Euskal Herriko kaloa)
- Gaztelaniaz: *caló vasco* [7] (Euskal Herriko kaloa)
- Frantsesez: *euskado-romani*[8][9]

Etimologia

Erromintxela hitzaren etimologia ezezaguna da guztiz, oso hitz berria delako eta hiztunek ere jatorriz ez zutelako erabiltzen.[10] Lehen erromintxelez aritzen zirenei *ijito*, *ungriano* edo *buhame* deitzen zitzaien.[1] Baliteke *erromes* eta *mintzaira* hitzen lotunetik ekarria izatea.

Ikerketak

- 1885. urtean hasi ziren mintzo honen ikerketak, Justin Cenac-Moncautek aipatzen duenez. Honek Ipar Euskal Herrian topatu zituen zenbait hiztun.
- Victor de Rochas soziologo frantziarrak 1876ko *Les Parias de France et d'Espagne (cagots et bohémiens)* bere liburuan azaldu zuen Ipar Euskal Herrian bizi ziren ijitoak ez zirela frantsesez aritzen baizik eta euskaraz.
- 1905. urteko Resurreccion Maria Azkueren *Diccionario Vasco-Español-Francés* lanean erromintxelezko hitz batzuk ageri dira. Horietako gehienak delinkuentziarekin zerikusia

dutenak dira: Xorkatu (lapurtu), txuri (labana), txor (lapur) eta gisa horretakoak.

- 1906an Jean Baptiste Daranatzek *Eskualdun Ona* egunkarian hiztegi bat argitaratu zuen.[11]
- 1921. urtean Berraondo eta Oiarbidek azterketa sakona egin zuten.[4][12]
- 1926an Pierre Lhandek, Resurreccion Maria Azkuek hogei urte lehenago egin zuen moduan, erromintxelezko hitz batzuk eman zituen bere hiztegian.[4][13]
- 1986. urtean Federico Krutwigek *Eusko Ikaskuntzen Nazioarteko Aldizkaria*n «Los gitanos vascos» artikulua argitaratu zuen. Artikulu labur hartan erromintxelaren morfologia azaldu zuen.[14]

XX. mendearen bukaeran, erromintxel herriaren historiari, bizimoduari eta hizkuntzari buruz ikerketa-proiektua hasi zen, Kale Dor Kayiko gobernuz kanpoko erakundeak bultzatuta eta Euskaltzaindiaren eta Euskal Herriko Unibertsitatearen diru-laguntzarekin. Egitasmo horretan, Josune Muñoz izan da hizkuntza sakonki ikertu duen lehen euskalaria.[4] Horretarako Elias Lopez de Mungia historialariaren laguntza izan du.

Kale Dor Kayiko da erromaniera bultzatu eta sustatzeko lan egiten duen erakundea. Erakundekideek 1990eko hamarkadan oraindino erromintxelez aritzen zenik bazela jakin zuten Alizia Stürtzeren *"Agotak, juduak eta ijitoak Euskal Herrian"* artikuluaren bidez.[10] Erakundearen helburua Nafarroa Garaian eta Ipar Euskal Herrian erromintxelak duen egoera aztertzea da.[10]

Hizkuntza-ezaugarriak

Adituen iritziz, erromintxelen hizkuntza *broken spoke* edo *pagodolekto* bat da, erromani hizkuntzak eta euskarak elkar topatzetik sortua. Gaztelaniarekin izandako harremanaren ondorioz Kalo hizkuntza sortu zen modu berean, euskaratik hartutako mailegu linguistikoekin erromintxela eratorri zen. Josune Muñoz filologoaren ustez, nahiz eta erabat frogatu gabe dagoen, erromintxelek erromanieraren kalderash dialektoa ekarri zuten,[4] eta erromintxela kalderasharen eta euskararen nahastetik sortu bide zen. Hortaz, ez da kalotik eratorria nahiz eta gaur egun kalozko eta euskarazko hitz batzuk ere erabiltzen dituen. Morfologia eta sintaxia euskararenak ditu. Aditzak ere euskararenak dira, eta tokian tokiko euskalkien ezaugarriak ditu; bizkaitarrek mendebaldekoak, lapurtarrek lapurterazkoak.[4] Lexikoa, ordea, erabat erromintxela da. Josune Muñozek bostehun hitzeko hiztegi bat osatzea lortu du.

Mintzaira ulertezina da bai euskaldunentzat bai kalo hiztunentzat.[4] Hala ere kaloaren erro bera duenez, badaude zenbait hitz antzekoak direnak. Hona hemen adibide batzuk:

Erromintxela	Kalo	Erroa	Esanahia euskaraz
dikelatu	diquelar	dikháv	ikusi
kamatu	camelar	kamáv	maite
kurratu	currar, currelar	butjí keráv	lan egin
mangatu	mangar	mangáv	Erromintxelez, "eskatu". Kaloz, "lapurtu"
txoratu	chorar	čoráv	lapurtu
zuautu	sobar	sováv	lo egin
ankhai	acay		begia
egaxi	gachí	gaží	Ijito ez den emakumea
elakri-lumia	lumi	lumni	Erromintxelez, "fama txarreko emakumea". Kaloz eta erromanieraz, "emagaldua"

fula	ful	khul	kaka
jero	jeró	šeró	Erromintxelez, "burua". Kaloz, "aurpegia"
kher	queli	kher	etxea
oxtaben	estaribén	astaripe	prisoi
pindru	pinrel	punró	oin
txau	chaval	čhavó	seme
kalu	caló	kaló	beltza
aimenge	menda	*mánge* "ni(k)", agian *aménge* "gu (k)" (datibo)	Ni(k)

Fonologia

Egun ez dago hizkuntzaren deskribapen fonologikoak erakusten duen paradigmarik. Beraz, ezin da jakin zein den grafemen balio fonetiko zehatza edo zuzenean euskarazko fonemekin elkarrekikotasunik duten.

Morfologia

Erromintxelaren ezaugarri morfologikoen adibideak:[1][10][14][15][16]

Erromintxela	Euskara	Erroa	Funtzioa, erromintxelez	Adibidea
-a	-a	Euskarazko *-a*	Atzizki absolutiboa	*phiria* "lapikoa"
-ak	-ak	Euskarazko *-ak*	atzizki plurala	*sokak* "berokiak"
-(a)n	-(a)n	Euskarazko *-(a)n*	atzizki inesiboa	*khertsiman* "tabernan"
-(a)z	-(a)z	Euskarazko *-(a)z*	atzizki instrumentala	*jakaz* "suaz"
-(e)k	-(e)k	Euskarazko *-(e)k*	atzizki ergatiboa	*hire dui ankhai koloek* "zure bi begi beltzek"
-ena	-ena	Euskarazko *-ena*	atzizki superlatiboa	*loloena* "gorriena"
-(e)ko(a)	-(e)ko(a)	Euskarazko *-(e)ko(a)*	atzizki leku-genitiboa	*muirako* "bokaleko"
-(e)rak	-(e)rat (Ipar Euskal Herrian)	Euskarazko *-(e)ra(t)*	atzizki adlatiboa	*txaribelerak* "ohera"
-pen	-pen	Euskarazko *-pen*	menpekotasuna adierazteko atzizkia	
-ra	-ra	Euskarazko *-ra*	atzizki adlatiboa	*penintinora* "errekara"
-tu	-tu	Euskarazko *-tu*	aditzak sortzen duen atzizkia	*dekhatu* "ikusi"
-tzea	-tzea	Euskarazko *-tzea*	aditz-izena atzizki sortzailea	

-tzen	-t(z)en	Euskarazko *-t(z)en*	gerundioaren atzizki sortzailea	*kherautzen* "egiten"

Aditz sorrera

Aditz gehienak erromanierazko erroek eta euskarazko *-tu* atzizkiak sortuak dira. Hona hemen adibide batzuk:[1][14][15]

Erromintxela	Euskara	Erromaniera[17]
brikhindu[11]	euria izan	brišínd
burrinkatu[11]	harrapatu	(astaráv)
dikelatu, dekhatu[15]	ikusi	dikháv
erromitu {eŕomitu)[13]	ezkondu	
gazinain kheautu[13]	erditu	
goli kherautu, goli keautu[13]	kantatu	(gilábav)
kamatu[15]	maitatu	kamáv
kerau, keau, kherautu[15], keautu[14][13]	egin	keráv
kurratu	lan egin	butjí keráv
kurrautu {kuŕautu}[13]	jo	
kuti[15][13]	begiratu	dikáv
letu[15][13]	hartz	lav
mahutu[13], mautu[13]	hil	mu(da)ráv
mangatu[14][13]	eskatu	mangáv
mukautu[13]	bukatu	
najin[13]	bukatu	
papira-keautu[13]	idatzi	(skirív, ramóv)
parrautu {paŕautu}[13]	ebaki	
pekatu[14][13]	janaria prestatu	pakáv
pekhautu[15]	erre	
piautu[14][13]	edan	pjav
tarautu[13], tazautu[13]	ito	
teilaitu[13]	jan	xav
tetxalitu, texalitu[13]	ibili	
txanatu[14]	jakin	žanáv
txiautu[13]	besteen aurretik sartu	
txoratu[14], xorkatu[13] {s̃orkatu}[16]	lapurtu	čoráv
ufalitu[13]	ihes egin	
	lapurtu	

xordo keautu[13]		
zuautu[14][13]	lo egin	sováv

Erromintxelezko aditzen erabilera euskalkiena bera da:

Erromintxela[15]	Nafar-lapurtera[18]
ajinen duk[19]	izanen duk
dekhatu nuen	ikusi nuen
dinat	diñat
erantzi nauzkon	erantzi nauzkan
...haizen hi	...haizen hi
kamatu nuen	maitatu nuen
letu hindudan	hartu hintudan
nintzan	nintzan
pekhautzen nina	erretzen naute
pekhautu nintzan	erre nintzen
pekhautzen niagon	erretzen niagon
tetxalitzen zan	ibiltzen zan
zethorren	zetorren
zoaz	zoaz

Ezezko perpausa *na/nagi*[14][11] (erromanieraz *na/níči*; euskaraz *ez/ezetz*) da. Euskarazko "bai" adierazteko, *ua* (erromanieraz *va*) erabiltzen da.[11]

Izenak

Izen gehienek erromanierazko erroa dute, normalean euskarazko atzizkiez lotuta:

Erromintxela	Euskara	Erromaniera[17]
angi[20]	ezti	(avdžin)
ankhai[15]	begi	(jakh)
asinia[11]	botila	(fláša)
balitxo[11]	txerriki	baló ("txerri" eta euskal atzizkia)
barki[11], barku[11]	ardi	bakró
barkitxu[10], barkotiñu[11]	arkume	bakro "ardia", eta euskarazko -*txu* txikigarria
basta, baste[14]	esku	vas(t)
bato[1], batu[11]	aita	dad
bliku[11]	txerri	*balikanó mas*
bluiak[11]	poliziak	(policájcur)
budar[14][11]	ate	vudár

burrinkatzea[11]	harrapatze	
dantzari[15]	dantzari	(euskarazko erroa)
dibezi[15][13]	egun	djes
duta[14][13]	argi	udút
egaxi[14][13][11]	ijitoa ez dena (emakumea)	gaží
egaxo[13], ogaxo[14][13], egaxu[13]	ijitoa ez dena (gizona)	gažó
elakri[14], ellakria[21]	neska(til)	raklí
elakri-lumia[16][11]	emagaldu	
eramaite[15]	erama(i)te	
eratsa[13][11], erhatsa[13], erhatza[11]	ahate	(goca)
erromi {eŕomi}[14][13], errumi[16][11]	1 senar 2 ezkontza[22]	rom
erromiti[11]	emazte	romní
erromni	emazte, emakume	romní
erromitzea[14]	eskontza	(bjáv)
erromitzeko {eŕomitzeko}[13], erromitzekoa[14]	eraztun	(angruští)
fula[13]	kaka	khul
futralo[13][11]	pats	
gata[15][13][11]	ator	gad
gazin[15][13]	haur	
giltizinia[13]	giltza	(čája)
goani[14][13][11]	zaldi	(grast)
goia[11]	lukainka	goj
goli[15][13]	kanta	gilí
grasnia[16][11], gasnia[13][16], grasmiña[23], gra[14]	zaldi	gras(t)
guru[14], gurru {guŕu}[13]	idi	gurúv
guruni[14]	behi	gurumni
gurutiño[16][11]	txahal	*gurúv* (eta euskarazko txikigarria *-tiño*)
haize[15]	haize	(euskarazko erroa)
jak[14], jaka[16][13][11], zaka[13], aka[14]	su	jag
jakes[16][13]	gazta	(királ)
jera[13][24]	asto	(esa)
jero[13]	buru	šeró

jeroko[13]	txapela	
juiben[16][11]	galtzak	(kálca)
kalabera[13][11]	buru	(šeró)
kalleria {kaĺeria}[13]	zilarreria	
kalo[13], kalu[16][11]	kafe	(káfa)
kalo-kasta[15]	ijito-kastaro	
kamatze[15]	maitzatze	< kamáv
kangei[13][24][11], kangey[16]	eliza	kangerí
kani[16][13][11]	oilo	khajní
kaxta[14][13]	zur	kašt
kaxtain parruntzeko {paŕuntzeko}[13]	aizkora	
kher[15], khe[13], kere[16][13], khere[14], kerea[11]	etxe	kher
kereko-egaxia {kereko-egašia}[16][11]	etxeko andre	
kereko-egaxoa {kereko-egašoa}[16], kereko-ogaxoa[11]	etxeko jauna	
ker-barna[13]	gaztelu	(koštola)
ker[14][11], qer[14]	asto	(esa)
kero, keru[13][11]	buru	šeró
khertsima[13][15]	taberna	
kiala[16][13][11], kilako[16][13]	gazta	királ
kilalo[13]	haize hotza	
kirkila[13][11]	babarruna	(fusúj)
konitza[13], koanits[13][11]	saski	kóžnica
laia[16][13][11]	jauna	
lajai[13], olajai[13], lakaia[11]	apaiz	(rašáj)
laphail[16][13], lakhaia[16]	apaiz	(rašáj)
latzia[15][16][13][11]	gau	
lona[16][13][11]	gatza	lon
mahutzea[14], mautzia[11]	hiltzea	mu(da)ráv eta euskarazko *-tzea* atzizkia
malabana[13][11]	gantzu	(thuló mas)
mandro[13][15]	ogi	manró
mangatzia[11]	eske	mangáv eta euskarazko *-tzea* atzizkia
marrun[16] {maŕun)[13]	senar	
mas[14][11], maz[14], maza[13]	haragi	mas

megazin[13][11]	haur	
milleka[16] {miĺeka}[13]	arto	
milota[13]	ogi	(manró)
milotare-pekautzeko[13]	labe	
Mimakaro[16][13]	Ama Birjina	
miruni[16][13]	emakume	
mitxai[15][13], {mitš̃ai}[16]	alaba	čhaj
mol[15], mola[13][11]	ardo	mol
mullon {muĺon}[13][11], mullu {muĺu}[13]	mando	
ñandro[16][13][11], gnandro[13]	arraultz	anró
oxtaben[13][20][11], oxtaban {oš̃taban}[16]	gartzela	astaripe
paba[13], phabana[16], pabana[11]	sagar	phabáj
paba-mola[13]	sagardo	
panin[14][13], panina[16][11], pañia[1]	ur	pají
panineko[13], paninekoa[14]	pitxer	
paninekoain burrinkatzeko {buŕinkatzeko}[13]	sarea	
paninbaru[13], panin barua[14]	ibai, itsaso	(derjáv, márja)
panintino[13], panin tiñua[14], penintino[15]	erreka	(len)
pangua[10]	larre	
panizua[16][13][11]	arto	
papin[13], papina[16]	antzar	papin
papira[13]	paper	papíri
pindru, pindrua[16][13][11], pindro[15], prindo[13]	hanka	punró
pindrotakoa[14]	galtzak	kálca
piri, piria[16][13][11]	lapiko	pirí
pora[16][13][11]	urdaila	per
potozi[13]	diruzorro	
prindotako[13]	galtzerdi	pinró
soka[15][16][13][11]	beroki	
sumia[11]	zopa	zumí
thazautzia[11]	itotze	taslaráv eta euskarazko *-tzea* atzizkia
tekadi[16][13], tekari[13]	hatz	(naj)
ternu[13]	gazte	
txai[15][13] {tš̃ai}[16]		čhaj

txaja[13]	aza	(šax)
txara[13]	belar	čar
txaripen[14], txaribel[15]	ohe	(vodro)
txau[13], xau[19]	seme	čhavó
txiautzia[11]	eraso	?, eta euskarazko *-tzea* atzizkia
txipa[10]	izen	(aláv)
txiautu[13]	ijito	
txohi[13], txoki[15]	gona	
txohipen[13][11]	hutsalezko lapurreta	
txor[14], txora[13][11] {tš̃ora}[16]	lapur	čor
txuri[14][13][11]	aizto	čhurí
xordo[13][11], txorda[13] {tš̃orda}[16]	lapurketa	čoripé
xukel[13] {š̃ukel}[16], txukel[14], txukela[13][11] {tš̃ukela}[16]	txakur	žukél
xukelen-fula {š̃ukelen-fula}[16], txukelen fula[11]	zakur-putza	
xukel-tino keautzale[13]	txakur emea	
zuautzeko[13], zuautzekoa[14]	estalki	
zitzaia[13][20], txitxai[13][11] {tš̃itš̃ai}[16]	katu	
zume[16][13], sume[13]	zopa	zumí
zungulu[16][13], sungulu[13][11]	tabako	(duháno)
zut[14], zuta[13], xut[14], txuta[13], txuta[11] {tš̃uta}[16]	esne	thud

Zenbakiak

Hona hemen erromintxelezko zenbakien zerrenda[1][14][15]

Erromintxela	Euskara	Erromaniera[17]
jek[13], jeka[14], eka[14][13]	bat	jék
dui[14][15]	bi	dúj
trin[14][15]	hiru	trín
higa[13]	hiru	(trín)
pantxe[14]	bost	panž

Adjektibo eta adberbioak

Erromintxelezko adjektiboak eta adberbioak erromanierazko errotik ekarriak izan ohi dira[1][14][15]:

Erromintxela	Euskara	Erromaniera[17]
baro[15], baru[14][11]	handi	baró
bokali[14]	gose	bokh
buter[14]	asko, ainitz	but
dibilo[14]	erotua	dilino
dibilotua[15]	erotua	< dilino
gabe[15]	gabe	(euskal erroa)
eta[15]	eta	(euskal erroa)
geroz[15]	geroz	(euskal erroa)
hautsi[15]	hautsi	(euskal erroa)
kalu[14]	beltz	kaló
kaxkani[13]	zikoitz	
kilalo[11]	hotz	šilaló
latxo[13], latxu[14]	on	lačhó
londo[15]	samur	
nazaro[14][13][16][11], lazaro[13]	eri	nasvaló
palian[10]	ondoan	
parno[15]	garbi	parnó
telian[14]	behean	téla
tiñu[14][16][11]	txiki	cignó
upre[14][15]	gain(ean), gora	opré

Izenordainak

Erromintxelezko izenordainak bi hizkuntzetatik —euskaratik eta erromanieratik— datoz[14][15]:

Erromintxela	Euskara	Erromaniera[17]
aimenge[14]	ni	*mánge* "ni", agian *aménge* "gu" (datiboak)
ene[15]	ene	(euskal erroa)
harekin[15]	harekin	(euskal erroa)
hari[15]	hari	(euskal erroa)
hartan[15]	hartan	(euskal erroa)
heure[15]	heure	(euskal erroa)
hi[15]	hi	(euskal erroa)
hire[15]	hire	(euskal erroa)

hiretzat[15]	hiretzat	(euskal erroa)
mindroa[15]	nirea	miró
neure[15]	neure	(euskal erroa)
ni[15]	ni	(euskal erroa)

Adibideak

Lerroarteko bertsioa duten adibideak:[14][15]

1. khereko ogaxoa
2. khere-ko ogaxo-a
3. etxeko jauna

1. hiretzat goli kherautzen dinat
2. hire-tzat goli kerau-tzen d-i-na-t
3. hiretzat abesten dinat

Beste adibideak:[10][16][13][19]

- Erromintxelez: txuria txiautu
- Euskaraz: Sartu aiztoa besteen aurretik

- Erromintxelez: kuti zarrak upre!
- Euskaraz: gora begira ezak!

- Erromintxelez: xaua, goli keau zak, mol buterrago ajinen duk
- Euskaraz: mutila, kanta ezak, ardo gehiago izanen duk

- Erromintxelez: txaia, brastando keau zak!
- Euskaraz: mutila, azkar korrika egizak!

- Erromintxelez: txipa nola duzu?
- Euskaraz: nola duzu izena?

- Erromintxelez: masak eta barkitxuak panguan daoz
- Euskaraz: ardiak eta arkumeak larrean daude

- Erromintxelez: nire kera zurearen palian dao, hemendik obetoao dikatuko duzu
- Euskaraz: nire etxea zurearen ondoan dago, hemendik hobeto ikusiko duzu

Hizkuntzaren egoera

Hego Euskal Herrian egun 500 erromintxel hiztun inguru daude, hau da erroldatutako 21.000 ijitoen %2 ; Ipar Euskal Herrian, berriz, beste 500 bizi dira.[1] Hego Euskal Herrian dauden hiztun gehienek 80 urte baino gehiago dituzte, gainera, gutxiago dira erraz aritzen direnak (batzuk gaztelaniaz, euskaraz eta kaloz ere erraz hitz egiten dutenak). Talde etnikoko adin ertainekoak elebidun pasiboak izan ohi dira. Gazteak, berriz, euskaraz edo gaztelaniaz baino ez dira mintzo . Ipar Euskal Herrian, aldiz, belaunaldi arteko transmisioa badabil oraindik ere.[4]

Hala ere, euskal jatorriko ijitoen artean erromintxel-hiztunen portzentajea aipatutakoa baino handiagoa omen da, XX. mendeko industrializazioan kalo hiztun askok migratu baitzuen Hego Euskal Herrira.[25]

Historia

Erromintxela sortu zuten ijitoak XV. mendean Europako iparraldetik Euskal Herrira migratutako kalderash hiztunak ziren. Muñozen eta Lopez de Mungiaren ustetan, euskararen eta erromanieraren arteko antzekotasun morfologikoak eta fonologikoak izateak asko erraztu zuen ijitoen mintzairak euskararen morfologia hartzea.[10]

Taldea laster gizarteratu zen Euskal Herrian, tokian tokiko euskalkiak erabiliz,[26] euskal herritar emakumeen eskubideak onartuz, eta bertsolaritzan eta pilotan arituz.[10][27] Baliteke askok Euskal Herrian geratzea aukeratzea Europan jasandako jazarpenetik ihes egiteko.[10][25] Nafarroa Garaian XVI. mendean aipaturiko lehendabiziko abizenak Bustamante, Hernández, Aragonés, Zamora, Malla, Heredia, Cortés, Campo, Ribera, Iturbide, Gaiferos, García, Navarro, Moyno edo Moreno izan ziren, baina hurrengo mendeetan Barrutia, Etxeberria edo Agirretarrak agertu ziren.[28] Hala ere, Euskal Herrian ere jasan zuten jazarpena. Adibidez, 1549an Tuteran bildutako Nafarroako Gorteek erresuman sartzea galarazi zieten, ehun zigorradaren mehatxupean. Bi urte geroago, Iruñean bildu eta zigorra zehaztu zuten: 14 eta 60 urte artekoak izan behar ziren.[28] 1602an Nafarroako Gorteek lege berri bat atera zuten «erromes» guztiak atxilotzeko eta sei urteko galera zigorra ezartzeko.[2]

XVIII. menderako jarrera aldatu egin zen eta ijitoak gizarteratzea zen helburu berria. Adibidez Nafarroako Gorteek 1780. eta 1781. urteen artean 23. Legea atera zuten, «agintariek bildu, kokaguneak eta lan onestak bil diezazkieketen...».[2]

Erromintxelek beren burua *ijitotzat* hartzen badute ere, *kalo* ijitoetatik bereizi izan dira,[27] eta *xangogorri* edo *hankagorri* da kalo ijitoei deitzeko erabili duten izena.[1][4]

Erromintxela euskal literaturan

Euskal idazle batzuek erromintxela erabili izan dute sorkuntza literarioan. *Kama-goli* erromintxelezko poema jasotzen du Jon Miranderen *Poemak 1950-1966* antologiak,[15] gero Mikel Markezek *Kantu Erotikoak* diskorako musikatu zuena. Koldo Izagirreren *Metxa esaten dioten Agirretar baten ibili herrenak* eta *Agirre Zaharraren kartzelaldi berriak* eleberrietan, pertsonaia batzuek erromintxelezko hitzak erabiltzen dituzte.

Ikus, gainera

- Ijitoak
- Kaskarotak
- Euskal Herriko hizkuntzak
- Euskaldunak
- Euskalkiak

Erreferentziak

1. ↑ a b c d e f g h i j Argüello, Xabier: «Ijito euskaldunen arrastoan», *El País*, 2008-01-14 (online (http://www.elpais.com/articulo/pais/vasco/Ijito/euskaldunen/arrastoan/elpepuesppvs/20080114elpvas_8/Tes)).
2. ↑ a b c (Gaztelaniaz) «Gitano» (http://www.euskomedia.org/aunamendi/76974), *Auñamendi Eusko Entziklopedia*.
3. ↑ Unai Brea: «Hiretzat goli kherautzen dinat, erromeetako gazi mindroa» (http://www.argia.com/argia-astekaria/2129/erromintxela/osoa), *Argia*, 2008-03-23.
4. ↑ a b c d e f g h i j k l Lore Agirrezabal: «Erromintxela, euskal ijitoen hizkera» (http://www.argia.com/argia-astekaria/1913/erromintxela-euskal-ijitoen-hizkera), *Argia*, 2003-09-28.
5. ↑ (Ingelesez) Matras, Y. (2002). *A Linguistic Introduction*. Cambridge University Press. ISBN 0-521-63165-3
6. ↑ (Ingelesez) «Languages of Spain» (http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=ES), *Ethnologue*.
7. ↑ (Gaztelaniaz) «caló vasco» (http://es.wikilingue.com/ca/Cal%C3%B3_vasco), *Wikilingue*.
8. ↑ (Frantsesez) «La langue rromani en Europe» (http://portal-lem.com/map-carte_rromani.html), *Langues d'Europe et de la Méditerranée* (LEM).
9. ↑ (Frantsesez) Nicole Lougarot, *Bohémiens*, Gatuzain Argitaletxea: 2009, ISBN 2-913842-50-X
10. ↑ a b c d e f g h i j k l Brea, Unai: «Hiretzat goli kherautzen dinat, erromeetako gazi mindroa» (http://www.argia.com/argia-astekaria/2129/erromintxela/osoa), *Argia*, Donostia, 2008.
11. ↑ a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z aa ab ac ad ae af ag ah ai aj ak al am an ao ap aq ar as at au av aw ax ay az ba bb bc bd be bf bg bh bi bj bk bl bm bn bo bp bq br bs bt bu bv bw bx by (Frantsesez) Daranatz, Jean-Baptiste «Les Bohémiens du Pays Basque», *Eskualdun Ona*, 38. zenbakia (1906ko iraila).
12. ↑ (Gaztelaniaz) Berraondo, R.: «La euskera de los gitanos», *Euskalerriaren Alde - Euskal Kulturaren aldizkaria*, 1921.
13. ↑ a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z aa ab ac ad ae af ag ah ai aj ak al am an ao ap aq ar as at au av aw ax ay az ba bb bc bd be bf bg bh bi bj bk bl bm bn bo bp bq br bs bt bu bv bw bx by bz ca cb cc cd ce cf cg ch ci cj ck cl cm cn co cp cq cr cs ct cu cv cw cx cy cz da db dc dd de df dg dh di dj dk dl dm dn do dp dq dr ds dt du dv dw dx dy dz ea eb ec ed ee ef eg eh ei ej ek el em Lhande, Pierre: *Dictionnaire Basque-Français et Français-Basque*, Paris, 1926.
14. ↑ a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z aa ab ac ad ae af ag ah ai aj ak al am an ao ap aq ar as at au av aw ax ay az ba bb bc bd be bf bg bh bi bj bk bl bm (Gaztelaniaz) Federico Krutwig Sagredo: «Los gitanos vascos», *Eusko Ikaskuntzen Nazioarteko Aldizkaria*, 31. zenbakia (1986). Online eskuragarri. (http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/riev/3103830387.pdf)
15. ↑ a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z aa ab ac ad ae af ag ah ai aj ak al am an ao ap aq ar as at au av aw ax ay az ba bb bc bd be bf Mirande, Jon *Poemak 1950-1966* Erein, Donostia (1984) online (http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/M/MirandePoemak025.htm)
16. ↑ a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z aa ab ac ad ae af ag ah ai aj ak al am an ao ap aq ar as at au av aw ax ay az Azkue,

Resurreccion Maria (1905), *Diccionario Vasco-Español-Francés*, Bilbo, 1984.

17. ↑ a b c d e (Alemanez) Heinschink, Mozes & Krasa, Daniel: *Romani Wort für Wort*, Kauderwelsch 2004
18. ↑ (Frantsesez) Laffitte, Pierre: *Grammaire Basque Pour Tous*, Haize Garbia, Hendaia, 1981.
19. ↑ a b c Saizar, Joxemi eta Asurmendi, Mikel: «Argota: Hitz-jario ezezagun hori», *Argia*, 1704. zenbakia, Donostia, 1999 (online (http://www.argia.com/argia-astekaria/1704/argota-hitz-jario-ezezagun-hori)).
20. ↑ a b c Izagirre, Koldo: *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak*, Elkar, 1999, ISBN 978-84-83331-439-5
21. ↑ Mitxelena, Koldo *Orotariko Euskal Hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1992.
22. ↑ Mitxelena, Koldo: *Orotariko Euskal Hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1992.
23. ↑ Mitxelena, Koldo: *Orotariko Euskal Hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1995.
24. ↑ a b Mitxelena, Koldo *Diccionario General Vasco - Orotariko Euskal Hiztegia X Jad-Kop* Euskaltzaindia, Bilbao (1997)
25. ↑ a b Eusko Jaurlaritza: *Plan Vasco para la promoción integral y participación social del pueblo gitano* (2005)
26. ↑ Muñagorri Garmendia, Lander. (2016-10-20). «Euskaratik sortutako hizkerak» (http://www.berria.eus/paperekoa/1838/038/001/2016-10-20/euskaratik_sortutako_hizkerak.htm) *Berria*.
27. ↑ a b Vizarraga, Óscar. (2001). «Erromintxela: notas para una investigación sociolingüística» *I Tchatchipen* (Bartzelona: Instituto Romanó) **33**.
28. ↑ a b (Gaztelaniaz) Egaña, Iñaki. (2009). *Mil nuevas noticias insólitas del país de los vascos.* (https://books.google.es/books?id=d9RaIIo6L0kC&pg=PA323&lpg=PA323&dq=Mil+nuevas+noticias+ins%C3%B3litas+del+pa%C3%ADs+de+los+vascos&source=bl&ots=8X8EwbXavt&sig=EDh2HoWEmwLqO8iB6c6GnwtAAVo&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiR3cyov8TJAhUFPxoKHQYeCCwQ6AEIKjAC#v=onepage&q=Mil%20nuevas%20noticias%20ins%C3%B3litas%20del%20pa%C3%ADs%20de%20los%20vascos&f=false) Txalaparta, 79 eta 82 or. ISBN 9788481365436.

Kanpo estekak

- (Gaztelaniaz) Kale dor Kayiko elkartea (http://www.kaledorkayiko.org)
- (Gaztelaniaz) Erromintxelaren azterketa soziolinguistikoa (http://www.kaledorkayiko.org/ERROMINTXELA_anagrama.html)
- El Paisen argitaratutako artikulua. (http://elpais.com/diario/2008/01/14/paisvasco/1200343206_850215.html)
- Unai Brearen errepotajea Argian. (http://www.argia.com/argia-astekaria/docs/2129/pdf/p50-51.pdf)

Kanpo estekak

Autoritate kontrola	Wikimedia proiektuak · Datuak: Q1122188

